

- Johansen, Anne Mette: *Danske radiomontager*. Speciale, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet 1986.
- Kjørup, Søren: Eisenstein og montage-teoriene. *Kosmorama*, nr. 113.
- Kristensen, Sven Møller: *Digtningens teori*. Gyldendal, Haslev, 1958.
- Larsen, Peter Harms: *Faktion som udtryksmiddel. 1. Det Historiske Synspunkt*. DR's Uddannelsescenter og Peter Harms Larsen, 1988. Den iscenesatte TV-virkelighed. *MedieKultur* 8, 1988.
- Levende Billeder: Hør lige her...*, 1986.
- Lewis, Peter: *Radio Drama*. Longman, London og New York, 1981.
- Ong, Walter J.: *Orality and Literacy*. Methuen, London and New York, 1982.
- Raban, Jonathan: *Icon or symbol: the writer and the 'medium'*. in: *Radio Drama*. red. Peter Lewis, Longman, London og New York, 1981.
- Røgilds, Anne: *Radiomontagen og montøren*. Speciale, Teatervidenskab, Københavns Universitet, 1989.
- Stigel, Jørgen: TV-Hybridgenrer mellem fakta og fiktion. *MedieKultur* 3, 1986.
- Stigel, Jørgen: TV-blandingsgenrer mellem fakta og fiktion. *MedieKultur* 8, 1988.
- Waugh, Patricia: *Metafiction*. Routledge, Longon og New York, 1984.

Hanne Bruun er undervisningsassistent ved Institut for informations- og medievidenskab, Aarhus Universitet.

Kirsten Frandsen er forskningsstipendiat ved Danmarks Journalisthøjskole.

Skriftlig radio

Af Ib Poulsen

I gamle dage bestod radioprogrammet af musik, interviews og oplæsning, med talte annonceringer ind imellem. I dag er lyden mere varieret: Vi har fået reportager, radioteater, montager, telefonprogrammer, løst snakkende studieværter osv. - Det skrevne ord spiller imidlertid stadigvæk en stor rolle i bl.a. kulturprogrammerne og en massiv hovedrolle i Radioavisen.

Ib Poulsen har i flere år deltaget i forsknings- og udviklingsprojekter, der skal bidrage til at øge Radioavisens forståelighed. Han sammenfatter her nogle af sine hovedresultater i form af en række anbefalinger: En slags kogeboek for hvordan man skriver forståelige tekster til oplæsning. Og om forskellen på det mundtlige og skriftlige sprog. (Se nærmere herom i anmeldelsen af Wenche Vagles bog: Radiospråket - talt eller skrevet?). Samtidig får vi antydet nogle hovedtræk af Radioavisens historie.

For nogle år siden indledte oplæseren i 18.30-radioavisen et nyheds-telegram om en strejke på BBC således:

"En 24 timers strejke på onsdag blandt britiske journalister ved alle landets TV-stationer synes uundgåelig efter fortsat røre om regeringspression mod den britiske radio, BBC..."

Situationen er velkendt. Den sædvanlige stemme i baggrunden med den typiske intonation der umiddelbart giver fornemmelsen af at verden står endnu. Men hvad var det egentlig han sagde om den strejke? Hvornår ville den bryde ud? Hvor længe ville den vare? Og hvorfor ville journalisterne overhovedet strejke? - Sidder man med teksten foran sig, er det ikke særlig vanskeligt at svare på disse spørgsmål, men bliver de bare sagt og kun sagt en enkelt gang er det straks sværere.

Forudsat at man i det hele taget har hørt hvad der blev sagt og finder emnet værk at lytte til, er en meget væsentlig grund til forståelsesvanskelighederne at formuleringen har rod i et skriftsprog beregnet for øjet - med indbygget mulighed for genlæsning - og ikke i et sprog beregnet for øret med krav om *umiddelbar* forståelighed. Udtryksmæssigt er ambitionen sikkert at få essensen af hele historien med i denne første sætning, men det har sin pris set fra et lyttersynspunkt:

Sætningen bliver rigelig lang, men hvad værre er, så pakkes oplysningerne tæt sammen i en række præpositionsforbindelser, og korttidshukommelsen belastes hårdt af de informationer der ligger før den centrale verbalforbindelse: 'synes uundgåelig'. Dertil kommer at

verbet står i passiv, og man bliver dermed forholdt oplysningen om hvem der synes den er uundgåelig.

Resten af telegrammet bruges ganske vist til at sandsynliggøre påstanden, men det ændrer ikke ved at man skal holde ørerne stive for at få det hele med. Endelig forudsætter den sidste del af sætningen, at man véd, at der allerede har været røre om sagen, og det er ikke uden videre givet. - Måske er det også værd at nævne, at en sætning konstrueret på denne måde, stiller oplæseren over for særlige vanskeligheder. Det er erfaringsmæssigt sværere at få en flydende oplæsning med meningsbærende intonation og tryk i ophobede præpositionsforbindelser, og det er nemt at komme til at overhøre det første 'i' i 'uundgåelig'¹.

Eksemplet er valgt for sin tydelighed, for sådan lyder Radioavisen jo ikke altid. Nogle dage senere blev historien fulgt op med dette telegram, typisk i formen og med oplæserens karakteristiske rettelser:

DR
JANMARKS RADIO

Kilde
REUTER

Medarbejder

Dato
8. aug

Klokkeslet
18.30

Emne
BBC

Det britiske radio- og fjernsynsselskab BBC har besluttet at ~~sende~~ ^{sende} et omstridt tv-program, ~~indeholdende~~ ^{indeholdende} et interview med en formodet IRA-terrorist, ~~Programmet~~ ^{kommer dog} først ~~kommer~~ på skærmen om et par ~~månder~~ ^{et} og med visse ændringer, ~~ikke~~ ^{ikke}.
Beslutningen er truffet af BBC's styrelse efter en døgnlang strejke blandt journalister og teknisk personale, der beskyldte styrelsen for at have givet efter for pression fra regeringens side.

Opbygningen er forholdsvis enkel: Først at BBC har besluttet at sende det omstridte program, men at de sker i en ændret form og ikke lige med det samme. Dernæst at baggrunden er en strejke blandt personalet der har beskyldt bestyrelsen for at have givet efter for pression.

Men lad os se lidt på de vigtigste rettelser. De kan måske være vanskelige at se i gengivelsen ovenfor, men ser man nøjere efter på originalen, fremgår det, at den første rettelser ændrer 'udsende' til 'sende', den anden erstatter 'indeholdende' med punktum og 'Det indeholder', den tredje stryger 'siger BBC's generaldirektør' sammen med noget der ikke lader sig dechiffere, og endelig den fjerde bytter 'vil først komme' ud med 'kommer dog først'.

Tre af rettelserne ændrer sproget til noget enklere, og når oplysningen er strøget om at det er BBC's generaldirektører der giver meddelelsen, hænger det formentlig sammen med at den anses for over-

flødig. Om oplysningen rent faktisk er unødvendig for forståelsen af historiens væsentligste indhold i forhold til en dansk virkelighed, afhænger af en redaktionel helhedsvurdering på baggrund af alle tilgængelig informationer om sagen, og det må her stå hen i det uvisse.

Disse "tekniske" forbedringer af sproget sker imidlertid og fuldt på skriftsprogets betingelser. Der er ikke tale om at mundtliggøre sproget, så den skriftsproglige syntaks brydes eller den skriftsprogligt betingede afstand mellem afsender og modtager ophæves. - Også på dette punkt har der dog de senere år været bevægelse i Radioavisens sprogbrug, dog forholdsvis mindst inden for telegram-genren.

Skriften og historien

Man kunne stille det spørgsmål: Hvad er baggrunden for at skriftsproget i den grad dominerer i Radioavisen?² Set fra et historiske synspunkt, ligger en del af forklaringen i selve betegnelsen for nyhedsformidlingen i radio: *Radioavisen* var i begyndelsen oplæsning fra aviserne i helt bogstavelig forstand. Og i knap 40 år - fra starten i 1926 til 1964 - havde den skrevne presse betydelig indflydelse på den redaktionelle linje, form og indhold i det der indtil da hed *Pressens Radioavis*. Pressens Telegramudvalg, hvis medlemmer hovedsagelig bestod af chefredaktører fra de større dagblade, udgjorde de første 15 år simpelthen bestyrelsen for Pressens Radioavis, og først i løbet af 40'erne og 50'erne fik også *Radiator* indflydelse på nyhedsformidlingen³. Aviserne var bange for konkurrencen fra det nye hurtige medium, og Pressens Telegramudvalg - som i øvrigt også stod i spidsen for det fællesjede Ritzaus Bureau - var et vigtigt instrument til at styre udviklingen i den elektroniske nyhedsformidling. Styringen skete dels gennem ansættelsespolitikken - og det er igennem tiden ikke så få af Radioavisens medarbejdere der har en fortid på Ritzaus Bureau, dels gennem udsendelsernes form, der hovedsagelig bestod i oplæsning af telegrammer fra nyhedsbureauerne i mere eller mindre omskrevet udgave.

Radioavisen skulle først og fremmest være en *avis* uden radiofonisk spræl og skriftsproget blev den helt dominerende udtryksform, oven i købet i den komprimerede udgave som telegramgenren er udtryk for. I dag virker det - om ikke hensigtsmæssigt - så dog naturligt, at Radioavisen et langt stykke ad vejen betjener sig af telegrammet. Men egentlig er det tankevækkende, at den bærende form, der først og fremmest har sine rødder i skriften og sin begrundelse i nogle tekniske og økonomiske begrænsninger (telegrammer var dyre at sende), bliver grundgenren i en mundtlig nyhedsformidling. Og fortsat er det i betydeligt omfang.

Reforme

I begyndelsen af 70'erne blev der gjort op med den traditionelle radioavis som Niels Grunnet havde stået for siden slutning af 30'erne. Nu skulle Radioavisen ikke blot være Statsradiofoniens officielle - og officiose - organ. Den nyudnævnte programchef Jørgen Schleimann ville have en *funktionsradio* med nyheder hver time - helst døgnet rundt - og med en række større udsendelser til at samle og perspektivere: - i egentlige radioaviser og i magasinprogrammer. Der skulle ikke længere blot være tale om en *radio-avis*, men om en programflade der skulle tage sig af alt nyheds- og aktualitetsstoffet. I konsekvens heraf ændredes afdelingens navn fra *Radioavisen* som den var kommet til at hedde i 1964 til det nuværende *Nyheds- og aktualitetsafdelingen, Radio* (pr. 1.okt. 1974⁴).

Schleimanns reform gik på *struktur* (timeudsendelser og magasiner), på *omfang* (langt flere udsendelser) og på *indhold* (en bredere dækning). Schleimanns reform gik *ikke* på form og fremførelse. Når nogle af journalisterne ymtede noget om, at det var der måske nok også et vist behov for at arbejde med, brummede Schleimann, at det var ikke noget problem, hvis man var en god journalist. Og egentlig videreuddannelse i den slags anså han ifølge flere nuværende medarbejdere på Radioavisen, på det nærmeste for tidsspilde. De allerfleste journalister blev rekrutteret fra dagspressen, kilderne var primært skriftlige, og langt hovedparten af både nyhedsudsendelser og magasiner bestod af oplæsning fra manuskript. Grundgenren var fortsat telegrammet, mere eller mindre som man fik det fra nyhedsbureauerne. Man skal heller ikke glemme, at traditionen - efterhånden som Radioavisen havde etableret sig om en forholdsvis troværdig nyhedskilde med en vis konservatisme i udtryksform og holdning - også kom til at indebære en stærk inert i der forlenede den traditionelle skriftsprogprægede udtryksform med en forestilling om troværdighed og kompetence. Man skulle simpelthen udtrykke sig på den måde, hvis man ville tages alvorligt!

Radioen som medium

Men hvorfor er det offentlige skriftsprog et problem i radiosammenhæng set fra et forståelighedssynspunkt?

I: Radioen er et *mundtligt* medium. Det er det tale ord vi lytter til, og det er vores talesproglige kompetence med de mundtlige samværsformer vi indgår i, som vi primært bringer i anvendelse, når vi lytter til radio.

II: Radioen er et *blindt* medium⁵. I vores stærkt visualiserede og visualiserende kultur, kan det være et handicap. Radioen har kun mulighed for at operere med forskellige slags lyde (tale, musik, real-lyd - og tavshed), og alt visuelt skal beskrives eller på anden måde signaleres auditivt, for at lytteren kan danne sig en forestilling om det og dermed forstå det. På den an-

den side er radiolytning snævert bundet sammen med imagination: Lydene, stemmerne og ordene fungerer som metonymer på rum, personer og situationer som vi må forestille os for at det der foregår kan begribes.

III: Radiolytning er bundet til *tid*. Enhver forståelse eller oplevelse af radio er uomgængeligt knyttet sammen med en nutid fælles for udsendelse og lytning. Det er et vilkår som radio deler med TV, men ikke med de trykte medier. Her er man i langt højere grad selv herre over tiden, fordi oplevelsen primært er bundet til rum og flade. Man kan selv bestemme, hvor lang tid læsningen skal tage, og hvor mange gange man vil læse teksten. I radioen får man det én gang, og indfinder forståelsen sig ikke umiddelbart, så er det bare ærgerligt.

IV: Som regel foretager man sig andre ting, mens man hører radio. Det giver på den ene side en stor fleksibilitet, men indebærer også en stadig risiko for distraktion. Og denne risiko forstærkes af, at kun en enkelt kanal (den auditive) er involveret. Samme tendens gør sig stadig mere gældende for TV, men her bindes opmærksomheden også af det visuelle signal, så konkurrencen er knap så hård.

I forhold til bøger, aviser og TV må radioen nok kaldes et svagt medium. Hvis radioen skal trænge igennem, forudsætter det for første, at forståelsen kan etableres umiddelbart, og at forståelsesprocessen får stærk affinitet til outputtets tidslige dimension. For det andet at outputtet er så markant i udtrykket, at det kan honorere kravene til den distraktive lytning. Og endelig for det tredje, at programmet appellerer maksimalt til lytternes "indre billedskærm", til imaginationen og fantasien. Og her kan man nok uden at gå for vidt sige, at det offentlige skriftsprog næppe er det bedste formidlingsredskab.

Mundtlighed og skriftlighed

Forholdet mellem mundtlighed og skriftlighed er ikke blot et spørgsmål om formidlingsform. Ifølge Walter Ong⁶ stikker det langt dybere. Hans kultur- og bevidsthedssociologiske analyse af overgangen fra mundtlighed til skriftlighed viser hvilke voldsomme konsekvenser skriftligheden har for epistemologien og den enkeltes identitetsoplevelse. Uden at gå ind i en dybere diskussion af Ongs synspunkter og argumentation, vil jeg nøjes med at pege på en af hovedpointerne, nemlig at mundtlighed i sin oprindelige form er baseret på fællesskab. Man er sammen, mens tingene siges og høres, og det talte sprog skaber, opretholder og justerer det sociale fællesskab i en stadig bevægelse. I forhold hertil er skriftlighed individualiserende og fikserende: Det er og bliver en ensom proces at skrive og som oftest også at tilegne sig skriften. Hvad der er skrevet, har en bestandighed som det talte ord aldrig vil få. Skrift forudsætter analytisk bevidsthed, og at man er i stand til at formulere sig uden at modtageren er tilstede som andet end en forestilling. Ong går ligefrem så langt som til at sige, at

forestillingen om os selv som individualiteter adskilt fra andre og evnen til at forholde sig analytisk-undersøgende til omveden, er betinget af skrift og skriveproces.

Større forståelighed

Nu er radiokommunikation af gode grunde ikke mundtlig i en oprindelig før-skriftlig forstand. Ong taler om at de elektroniske medier er kendetegnet af en 'sekundær oralitet', dvs. en mundtlighed baseret på skrift. Og spørgsmålet er om ikke skrift som udtryksform er så indarbejdet hos lytterne, at det i virkeligheden kun drejer sig om at justere på skriften, så man fjerner de mest uhensigtsmæssige skriftsprogs-træk. Det vil i en dansk tradition sige, de træk der kan henføres til kancellistilen og det sprog pingerne og pamperne formulerer sig i⁷.

I 1987 gennemførtes en kvalitativ undersøgelse af radioavisens forståelighed. En mindre repræsentativt sammensat gruppe lyttere blev interviewet om de enkelte indslag i to radioaviser, den ene udsendt, og den anden produceret til lejligheden og gjort så forståelig som muligt primært ud fra en række teknisk-sproglige kriterier⁸. I "Radioavisens forståelighed" er der gjort nærmere rede for materialet, de metodiske overvejelser, ræsonnementerne og resultaterne. På forhånd var forventningen, at de indslag der sprogligt set var lettest at forstå også blev forstået bedst. Det vil sige indslag der opfyldte følgende formuleringsmæssige kriterier:

- *Giver helhed før dele, dvs. først hvad det overordnet drejer sig om og siden detaljerne.*
- *Bruger enkle sætninger, men varierer deres form, dvs. ikke nødvendigvis korte sætninger, men sætninger med en enkel struktur uden lange led, forvægt m.v.*
- *Bruger få ledsætninger og indskud.*
- *Reducerer et evt. fagligt eller teknisk præg.*
- *Bruger så mange dagligdags ord og vendinger som muligt*

Undersøgelsen indfrie de forventningerne. Respondenternes svar viste, at forståelsen af den specielt producerede udsendelse var markant bedre end af den udsendte. Og det var ikke fordi den udsendte var specielt dårlig. Tværtimod lå den over middel, såvidt de medarbejdere fra Radioavisen der skulle producere prøveudsendelsen kunne skønne. Men undersøgelsen viste også noget andet, nemlig at nogle andre kriterier for udformningen tilsyneladende var vigtigere end disse "klassiske" sproglige forhold - eller i det mindste lige så vigtige.

Disse kriterier forholder sig mere direkte til den kommunikationssituation som Radioavisen indgår i med de særlige receptions vilkår der gælder her, vilkår der er betinget af mediet og af de meget forskelligt forudsætninger og interesser den meget store lyttergruppe har. Om sat til "gode råd" kan listen fra før således fortsættes med:

Tager én ting ad gangen, dvs. at informationerne sekventeres i et lineært, kontinuert forløb der gør det muligt, at opfange dem med *øret*, som jo ikke på samme måde som *øjet*

Tager én ting ad gangen, dvs. at informationerne sekventeres i et lineært, kontinuert forløb der gør det muligt at opfange dem med *øret*, som jo ikke på samme måde som *øjet* kan overskue en sammensat helhed. Den auditive reception forudsætter at oplysnignerne kommer bid for bid, ellers mister man hurtigt "overblikket".

Markerer faser og overgange tydeligt. Også på det mere overordnede kompositoriske niveau viste det sig vigtigt med tydelighed og tydeliggørelser. Hvis det fx. drejede sig om et mere ræsonnerende indslag, var det vigtigt at markere hvad der evt. var påstanden der skulle argumenteres for, hvad der var argumentation, og hvad der var konklusion. Og denne markering bør ikke kun ske på det verbale plan. For at kompensere for skriftens typografi og den hjælp den kan give, er det væsentligt, at man under fremførelsen bl.a. ved hjælp af pausering og frasering fortæller lytterne hvordan teksten er sekventeret. - Det lyder måske indlysende og nemt, men det er faktisk ganske svært at realisere for de allerfleste, fordi oplæsning og mundtlig fremførelse traditionelt er noget der kun lægges ringe vægt på.

Laver opsummeringer undervejs og gentager nøgleord og - begreber. Monotoni i auditiv henseende er forskellig fra monotoni i skriftlig henseende. Det virker som regel en smule fantasiløst at bruge det samme ord flere gange lige efter hinanden i en skreven tekst, især hvis det er ord med indholdsmæssig tyngde - i modsætning til ord med primær syntaktisk valør så som 'er', 'det', 'at', 'og'. Sådan forholder det sig ikke i mundtlige tekster, især hvis den først og fremmest skal være informativ. Her er det netop en hjælp, hvis nøgleord og centrale betegnelser bliver gentaget. - Der er selvfølgelig en overgrænse, men tolerancen er langt større end ved skrift. Derimod skal man være varsom med sætningskonstruktioner af samme art. Med mindre det skal være en stilistisk pointe, fx. ved en opremsning, er det vigtigt at variere. Her høres monotonien meget hurtigere.

Gør anskuelig og bruger en sammenligning eller et billede, hvis det er muligt. Nok er radioen som nævnt et blindt medium, men brugt på den rigtige måde kan en sproglig formulering sagtens give en stærk visuel oplevelse. Et gammelt, men godt eksempel er "Kl. 4.30 kom Poul Hartling listende gennem Christiansborgs gange i sin forhandlingstrætte habit"⁹ eller Claus Seidens oplysning i en orientering om Kina: Den himmelske Freds Plads i Peking er ca. 12 gange så stor som Kongens Nytorv.¹⁰ "Don't tell it, show it!" - som det med et karakteristisk slagord hedder i USA, eller gør et ukendt fænomen begribeligt ved hjælp af et kendt. I og for sig ikke særlig revolutionerende, men brugt med en smule fantasi ganske effektivt, netop fordi det at kunne "se det for sig" appellerer direkte til en dominerende visuel sans.

Skaber en situation med tid, rum, person(er) og handling, hvis det er muligt. Som mundtligt medium passer fortællingen - især den episke - som hånd i handske til radio. For nogle år siden var Flemming Madsen blevet bedt om

en kommentar til den nationaløkonomiske debat her i landet i Radioavisens Nyhedsmagasin, og han indledte med bl.a. følgende: "Nu har det allerede været forårslys dag i mere end en time, når jeg har mit stævnmøde nede på gaden, med en mor på 30 formentlig, i cowboybukser og sandfarvet dynejakke (.....). Min anonyme morgenveninde tramper målrettet i pedalerne, og bliver et af morgens mange levende billeder af Danmark der holder mine kæreste illusioner i live. Det kan ikke gå helt galt med vort fædreland (.....). Jeg ved ikke hvem hun er, hvor hun skal hen, udover at hun lidt herfra skal aflevere næste generation i børnehaven, en han eller en hun hvis første daglige møde med den danske virkelighed er udsigten fra stolen bagpå til mors energiske ryg (.....)"¹¹ Eksemplet taler næsten for sig selv: Beskrivelsen af situationen giver umiddelbart en oplevelse der får en til at spidse ører, høre efter og gerne ville høre resten, både fordi man kan se det for sit indre øje, og fordi denne form for introduktion i kraft af genren indebærer et løfte om et forløb med en pointeret slutning.

Giver lytterne mulighed for at kunne identificere sig med stoffet gennem den synsvinkel der er anlagt. Ofte ville et emne om nationaløkonomi blive behandlet helt anderledes end den måde Flemming Madsen gør det på, fx. gennem et interview med en cheføkonom fra en af de store banker. Altså ud fra en ekspert-synsvinkel. I forhold til den store og meget sammensatte lyttergruppe som Radioavisen har, ville en sådan synsvinkel i de fleste tilfælde mere eller mindre udelukke en betydelig del, på samme måde som det kan ske hvis overenskomststoffet kun behandles ud fra topforhandlernes synspunkt. Muligheden for umiddelbar identifikation gælder kun den beskedne del der har sammenfaldende interesser og/eller de relevante faglige forudsætninger.

Sænker forudsætningsniveauet så meget som muligt. Med forudsætninger tænkes her primært på de videnskæssige forudsætninger, og dette punkt hænger snævert sammen med det foregående. Hvis det er ekspertens synsvinkel der anlægges, implicerer den normalt en række tilsvarende videnskæssige forudsætninger. Og er man som programproducent ikke opmærksom på det, lades mange lyttere i stikken. Dertil kommer risikoen for at man med en ekspert-synsvinkel kommer til at "pædagogisere", dvs. tale ned til lytterne i evt. supplerende forklaringer: "Vi er godt klar over, at det her er pokkers svært, men nu skal I bare høre hvordan det hænger sammen..." I praksis kan man i stedet for, evt. tage udgangspunkt i en case - eller som Flemming Madsen skitsere en situation. Det tvinger synsvinklen væk fra det forudsætningskrævende fuglepærspektiv med mulighed for skridtvis at nærme sig det senere, hvis det er nødvendigt. Under alle omstændigheder bør grundreglen være: Som oftest er lytterne uvidende, men aldrig dumme!

Giver lytterne mulighed for at opleve stoffet som relevant. - Oplagt betydeligt nemmere at sige end at omsætte i konkrete radioprogrammer, for relevans er et relativt fænomen i forhold til livssituation, behov og ønsker. Men hvad man kan gøre er i det mindste at stille sig selv spørgsmålet: Hvad skal lytterne med det her? Og hvordan kan jeg/vi som producenter formidle denne brugsintention til lytterne? - Det ændrer ikke ved relevansens fun-

damentalt relative karakter, men det afklarer måske én form for brug. Imidlertid er det vigtigt at oplevelsen af relevans ikke blot er noget der er der, eller ikke er der, men noget man aktivt kan gøre noget for bliver skabt. Lad os tage et eksempel. Et nyhedstelegram om kopiering af EDB-programmer blev indledt på denne måde: "80% af alle EDB-programmer herhjemme er ulovlige kopier. Formanden for Sammenslutningen af Udbydere af Standardprogrammel mener at branchen årligt mister 60-70 millioner kroner på grund af ulovlig kopiering. (.....)" - Hvis telegrammet for eksempel havde været indledt på denne måde, ville nyheden formentlig være blevet oplevet som noget mere relevant af betydeligt flere: "EDB-branchen erklærer nu krig mod data-tyvene, det vil sige dem der ulovligt kopierer EDB-programmer. At 'cracke' eller kopiere et EDB-program er en udbredt sport blandt skoleelever. Men der foregår også mere organiseret salg af ulovligt kopierede EDB-programmer. Branchefolk mener at 80% af de EDB-programmer der sælges til private er ulovlige kopier. Derved går branchen glip af 60-70 millioner kroner om året (...)"

Forståelighed og forståelse

I overensstemmelse med bl.a. Höijer og Findahl¹² kan forståelse defineres som en aktiv proces. Forståelsen bliver til gennem en stadig justering, præcisering og nuancering af for-forståelsen, ud fra en koordinering og bearbejdning af de indtryk individet får i forhold til den hypotese som for-forståelsen kan karakteriseres som. Forståelsen omfatter normalt en begrebslig (hvad), en operationel (hvordan) og en kausal (hvorfor) dimension, men forståelsen har ikke kun kognitive rødder. Også empatisk og empatisk betingede kræfter er virksomme i forståelsesprocessen, enten som fremmende eller som hæmmende, og ofte på et ikke fuldt bevidst plan.

I forhold hertil kan *forståeligheden* beskrives som det potentiale en tekst eller et udtryk har for at blive forstået på baggrund af et givet indhold, en given "iscenesættelse" og kommunikationssituation. Forståelsen knytter sig altså til lytteren, mens forståeligheden knytter sig til indslaget som de muligheder indslaget giver for at forståelsesprocessen kan blive sat i gang.

I undersøgelsen af Radioavisens forståelighed viste en af de bedst forståede indslag sig at være en historie fra Filippinerne (fra prøveudsendelsen). I korte træk gik indslaget ud på at Filippinerne har fået en ny demokratisk grundlov efter Marcos-styrets fald, en grundlov der skulle kunne sikre mod at stærke mænd igen kan tage magten med lovlige midler. Indslaget havde form af en (forberedt) dialog mellem udsendelsesleder og fagmedarbejder, var altså dialogisk i sin struktur. Dialogen bidrog til at sekventere indholdet og skabe overskuelighed, og ikke mindst til at skabe et identifikationspunkt i den udstrækning spørgeren gennem sine spørgsmål var i stand til at repræsentere lytterne. Dertil kommer at svarene indeholdt en række anskueliggørende og billedrige udtryk, og tilsyneladende åbnede dette op for forskellige

anknytningspunkter for forståelsen. Nogle lyttere kom bl.a. til at tænke på billeder de havde set i TV af Imelda Marcos' 2000 par sko, andre på præsident Aquinos kamp for at få magten. Indslaget gav åbenbart flere 'steder' hvorfra en forståelse kunne etableres, og dette imødekom tilsyneladende forskellige lyttergrupperes forskellige identifikationspunkter - altså også nogle med rødder i indslagets intertekstualitet¹³. Således kan man sige at indslagets gode forståelighed ikke kun var et spørgsmål om klarhed og gennemskuelighed, men tillige om flere indgange til at få sat forståelsesprocessen i gang på forskellige præmisser.

Lyttere er ikke blot lyttere

Som tekstanalytiker betragter man ikke sjældent tekstens modtagere under ét og kommer dermed til at overse de forskelle der er mellem forskellige modtagergrupper. Men som regel er modtagerne en ganske sammensat gruppe med betydelige indbyrdes forskelle, og det er nærmest kun som modtagere af denne eller hin tekst man kan sige, at de har noget til fælles. Og på samme måde med radiolyttere, i hvert fald til programmer med meget store lyttertal. Her er der tale om en meget uensartet gruppe, hvor mange slet ikke er vant til og indstillet på at afkode sproglige meddelelser på samme måde som akademisk eller på anden måde bogligt uddannede er det.

John Fiske gør det til en af hovedpointerne i "Television Culture"¹⁴, og synspunktet bekræftes af nogle markante resultater fra en senere undersøgelse af en række eksperimenter foretaget med 18.30 radioavisen og Nyhedsmagasinet i efteråret 1989¹⁵. Her blev det ud over en sproglig og kompositorisk bearbejdning med henblik på klarhed og anskuelighed, også forsøgt at gøre indslagene mere radiofoniske med bl.a. brug af real-lydeffekter. Et af indslagene indgik forskellige former for real-lyd: Vingesus fra svaner (de nordiske svaner - selvom SAS ikke omfatter alle fem nordiske lande, men kun de tre skandinaviske - sådan sker der så meget når det skal gå lidt stærkt), hvinen fra jetmotorer der varmer op og andre lyde fra en lufthavn.

Indslaget havde et meget højt forståelsesniveau hos respondenterne. Faktisk gav alle udtryk for enklare forståelse af det, og det skyldes selvfølgelig ikke lydeffekterne i sig selv. Men det bemærkelsesværdige var, at mange lyttere der ellers ikke hører til Radioavisens kærnelystere, hæftede sig ved brugen af disse lydeffekter og godt kunne lide dem - fandt altså her et sted, hvor de så at sige kunne lide at være sammen med indslaget. Og set i lyset af svarene fra de samme lyttere overfor ennemæssigt sammenlignelige, men mere traditionelle indslag, synes reallydene og den oplevelse de har fremkaldt at have fremmet forståelsen. Og for at gå et skridt videre: Eksemplet giver grund til at tro, at brugen af real-lyd og andre radiofoniske virkemidler kan give flere indgange til forståelsen, indgange

som lyttere der ikke har samme forhold til sproglig formidling som bogligt uddannede kan drage fordel af.

Check-spørgsmål til et radiomanus

På baggrund af de forudgående overvejelser, kan man afslutningsvis formulere følgende check-spørgsmål til et radiomanus eller til et færdigproduceret program:

- Fremgår det hvilken relevans stoffet har for lytterne (i givet fald hvordan), også sådan at de ikke-indforståede kan være med?
 - Hvilke muligheder for identifikation tilbydes lytterne, dvs. både målgruppens centrale del og de mere perifere?
 - Hvilke forståelses-indgange giver manuskriptet eller programmet de forskellige lyttergrupper?
 - Hvor ligger forudsætningsniveauet - og vil også de mindst vidende i målgruppen kunne klare det?
 - I hvilken udstrækning er der taget højde for den rent auditive receptionssituation, herunder:
 - Er den indholdslogiske sammenhæng klar - og tydeliggjort?
 - Er de enkelte overgange og faser markeret tydeligt?
 - Er der opsummeringer og gentagelser undervejs?
 - Er mulighederne udtømt for at gøre emnet anskueligt, fx. ved brugen af en metafor eller ved en sammenligning der gør det ukendte familiært?
 - Hvad er der gjort for at gøre sproget så lettilgængeligt som muligt?
- Herunder:
- Helhed før del
 - Enkle, men varierede sætninger
 - Få ledsætninger og indskud
 - Reduktion af fagligt/teknisk præg
 - Brug af dagligdags ord og vendinger

Noter

- 1) I øvrigt beskæftiger jeg mig ikke nærmere med fremførelsen. Det ville kræve en artikel af mindst den dobbelte længde. Emnet er bl.a. behandlet hos Lone Rørbech (1982).
- 2) Radioavisen er valgt som et krakteristisk eksempel, men problematikken gælder i princippet alle de radioprogrammer, hvor der indgår oplæsning fra manuskript, bortset fra radioteater og oplæsning af fiktion foretaget af professionelle.
- 3) I Roar Skovmand (1975) findes en udførlig gennemgang af Radioavisens historie.
- 4) Jf. Anker Brink Lund (1976:82).
- 5) Jfr. Crisell (1986), kap. 1.
- 6) Jf. Ong (1982) og Lindhardt (1989) der gengiver hovedsynspunkterne hos Ong.
- 7) Jf. Erik Hansen (1971) og Leif Becker Jensen (1986).
- 8) Jf. Ib Poulsen (1988).
- 9) Eksemplet er hentet fra Veirup (1982).
- 10) Claus Seiden d. 26.5.2988 i Morgenredaktionen.
- 11) Citeret fra Poulsen (1991:129ff).
- 12) Jf. Højjer & Findahl (1984) og Findahl & Højjer (1984). Desuden Rommetveit (1972) og Fiske (1987).
- 13) Jf. Fiske (1987:108ff).
- 14) Jf. Fiske (1987:62ff)

- 15) Undersøgelsen der er baseret på kvalitativt orienterede interviews støttet af kvantitative spørgeskemadata, omfatter en række eksperimenter gennemført i uge 39, september 1989, og resultaterne ventes offentliggjort i en rapport i september 1991.

Litteratur

- Crisell, Andrew: *Understanding Radio*. London, 1986.
- Farman, Erik & Peter Kramhøft: *Radiojournalistik*. Danmarks Journalisthøjskole. Århus, 1989.
- Findahl, Olle & Birgitta Höjer: *Begriplighetsanalys*. Lund, 1984.
- Fiske, John: *Television Culture*. London, 1987.
- Hansen, Erik: *Ping- og pampersprog*. Kbh., 1971.
- Höjer, Birgitta & Olle Findahl: *Nyheter, Förståelse och Minne*. Lund, 1984.
- Jensen, Leif Becker: *Ud af elfenbenstårnet*. Kbh., 1986.
- Lindhardt, Jan: *Tale og skrift - to kulturer*. Kbh., 1989.
- Lund, Anker Brin: *Magten over Danmarks Radio*. Århus, 1976.
- Ong, Walter: *Orality and Literacy*. The Technologizing of the Word. London, 1982.
- Poulsen, Ib: *Radioavisens forståelighed*. DR. Kbh., 1988.
- Poulsen, Ib: *Sproget i radio og fjernsyn*. I: Hansen, Erik m.fl. (red): *Auditorium X. Dansk før, nu - og i fremtiden?*, Kbh., 1991.
- Rommetveit, Ragnar: *Språk, tanke og kommunikasjon*. Oslo, 1972.
- Rørbech, Lone: *Den fremmedgjorte tale*. I retorik-studier 6, Kbh., 1982.
- Skovmand, Roar: *DR 50*. Kbh., 1975.
- Veirup, Hans og Gert Smidstrup: *Det sproglige service-eftersyn*. Danmarks Journalisthøjskole. Århus, 1982.
- Vagle, Wenche: *Radiospråket - talt eller skrevet?* Syntaktiske og pragmatisk tilnærminger i semiotisk perspektiv. Oslo, 1990.

Ib Poulsen er lektor ved Københavns Universitet

DR's nye programstruktur

- og musikken

Af Lars Ole Bonde

1.1.89 fik radioen som bekendt en helt ny struktur: Væk var de gamle (indholdsbestemte) afdelinger. I stedet fik vi (efter avis-redaktionsmønster) de enkelte kanaler opdelt i en række tids-afgrænsede redaktioner (som medarbejderne selv kunne vælge sig ind i, i de fleste tilfælde) plus Radioavisen, der leverer Nyhedsenheder, der ikke selv råder over sendetider, men leverer stof til redaktionerne (f.eks. Kor- og orkesterafdelingen, Radioteatret, Udviklingsenheden (der bl.a. producerer montager)). Endelig udgør de 9 distrikter et produktionsområde for sig, hvor der produceres regionalradio (med en høj grad af autonomi) og landsprogrammer, efter nærmere aftale med kanal-redaktionerne.

Hvad har den nye struktur så betydet på musikområdet? Lad os se på kanalernes musikprofiler:

P1 (Kultur-, Informations- og Oplevelseskanalen) sender klassisk morgenmusik (som et alternativ til P3 og regionalradioerne) plus såkaldte "Mellemspil" eller "Intermezzi" (kortere klassiske grammofonprogrammer). Hertil kommer magasiner som "Nyt til pladehylden" og litterært-musikalske essays og causerier. Endelig gend sendes P2 weekendredaktionens musikjournalistiske program Bolero

på P1. Stort set en meget klar arbejdsdeling med P2 og så godt som ingen overlapninger til P3, idet pop, rock osv. yderst sjældent optræder her. På P1 er musik stort set = klassisk musik, der fungerer som udfyldning, illustration - eller baggrundsmusik.

P2 (Den seriøse musikk kanal) sender pt. alle hverdagsaftener fra 19.30 - 24.00, lørdag 15-24 og søndag 9-16 plus 20-24. Jazzen er kommet med på P2 igen, mindst 1 time om ugen - efter nogen tids fravær; der spilles musik på tværs af genregrensene i den (eksperimenterende) onsdagsflade, men ellers er det klassisk musik fra middelalderen til vore dages partiturmusik, med vægt på dansk musik og på produktioner med DRs egne ensembler. Distrikterne leverer en stor del af P2's egenproduktion - men i øvrigt er ca. 70% af udsendelserne af udenlandsk oprindelse (via EBU). De 2 redaktioner arbejder efter et overordnet programskema, som tilstræber at bestemte genrer/stofområder sendes på faste tidspunkter. Det er nu ikke let at gennemføre i praksis! Og svært at finde lyttere. Nogle af de vigtigste nyskabelser på P2 er onsdagsfladen, som bevidst henvender sig til unge lyttere og (nye) lyttere uden spe-